

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»
ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

† Heinrich Rickert Τακτ.Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.—
Ernst Hoffman Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Erich Frank
Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Marburg. — Guido Calogero Καθ. τοῦ
Πανεπιστημίου τῆς Φλωρεντίας. — Ραφ. Δήμου, Καθ. τοῦ Πανεπιστη-
μίου Harvard τῶν Ἡν. Πολ. τῆς Ἀμερικῆς — Κ. Τριανταφυλλόπου-
λος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν. — August Faust Καθ.
τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg. — Μιχ. Τσαμαδός. — Χ. Τζωρ-
τζόπουλος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. — Franz Boehm
ὑφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Παν. Κανελλόπουλος. — Κων-
σταντῖνος Τσάτσος Καθ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. — Ἰωάν. Θεοδο-
ρακόπουλος Καθηγ. Πανεπιστημίου Θεσβνίκης. — Θεμ. Τσάτσος ὑφηγ.
Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ: Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ

ΨΑΡΩΝ 41

1937

Η ΠΟΙΗΣΗ ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΜΟΙΡΑ ΤΗΝ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ

ΥΠΟ

RUDOLF FAHRNER

Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου

“Ὅπως κι’ ἂν ἔχουν χαραχθῆ οἱ δρόμοι στὴν ζωὴ τῶν λαῶν, ποτέ τους δὲν προβάλλουν πέρα γιὰ πέρα χωρισμένες οἱ δυνάμεις οἱ ποιητικές ἀπ’ τὶς δυνάμεις, ποὺ σημαίνουν τὴ δράση. Δὲν ὑπάρχει καμμιά μεγάλη πράξη, ποὺ νὰ μὴν ἔχη τραφῆ, φανερὰ ἢ μυστικὰ καὶ κρυμμένα, ἀπὸ τὴν ποίηση καὶ δὲν ὑπάρχει καμμιά μεγάλη ποίηση, ποὺ νὰ μὴν συνυφάινεται παθητικὰ κ’ ἐνεργητικὰ μὲ τὴν πράξη, ποὺ γεννιέται. Ὅσο ἀλήθεια ὅμως καὶ νᾶνε τὸ ὅτι ὁ δεσμὸς αὐτὸς δὲν ἔχει ποτέ του σπάσει, οὔτε μπορεῖ ποτέ του νὰ σπάσῃ πέρα γιὰ πέρα, γιατί ἀπ’ τὴν διατήρησή του ἀκριβῶς εἶνε ἐξιορημένη ἡ συνέχεια τῆς ἐγκόσμιας πορείας, τόσο ἀπ’ τὴν ἄλλη μεριὰ ἢ ἀπόλυτη ἔνωση, ὄχι μονάχα στὴν ἐσωτερικὴ τους οὐσία, μὰ καὶ στὴν πραγματικότητα, αὐτῶν τῶν δυὸ κεντρικώτατων δυνάμεων τῆς ζωῆς, προβάλλει σὰν ἡ πιὸ σπάνια περίπτωση μιᾶς εὐτυχίας, ποὺ χαρίζεται ἀποκαλυπτικὰ στ’ ἀνθρώπινα μονάχα ἀπὸ ἐποχὴ σὲ ἐποχὴ.

Ἄς ἐπιχειρήσουμε μιὰν ἀνασκόπηση στὴν ἱστορία τῶν ἄλλων λαῶν γιὰ νὰ μπορέσουμε ἔπειτα νὰ διαφωτίσουμε καὶ στὴν πορεία τῆς ζωῆς τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ τὸ μυστήριό αὐτῆς τῆς πρωταρχικῆς συνοχῆς τῶν δυὸ δυνάμεων, τὶς θετικὲς κι’ ἀρνητικὲς φάσεις τοῦ γόνιμου καὶ φοβεροῦ ἀνταγωνισμοῦ τους, καθὼς καὶ τὴν ὑψηλὴ μορφή, ποὺ παρουσιάζει ἡ σπάνια ἔνωσή τους, σὲ μιὰν ἀδιαίρετη ἐνότητα.

Στὴ Μοῖρα τῶν Ἑλλήνων, ποὺ στάθηκαν στὴν ἀρχὴ τοῦ δυικοῦ κόσμου καὶ ποὺ ἐπραγματοποίησαν μὲ τὸν καθαρότερο τρόπο τὸ ἰδεῶ-

δες του, παίρνουν οί γραμμές τήν σαφέστερη και πιό ένιαία στό νόημά τους έκδήλωση. Ὁ Ὅμηρος εἶναι ὁ γεννήτωρ τοῦ λαοῦ του. Ἀρχίζοντας ἀπ' τόν Λυκοῦργο, τόν Σόλωνα και τόν Πεισίστρατο, πού ἀναγνωρίσανε και θεσπίσανε τὰ ἔπη του ὡς τὸ θεμελιωτικὸ στοιχεῖο, μὰ και ὡς τόν πνευματικὸ θόλο τῶν πολιτειακῶν τους οἰκοδομῶν, ὅλοι οἱ πολιτικοί, οἱ πολεμιστές, οἱ ἥρωες, οἱ ποιητὲς και οἱ σοφοὶ ριζοβολήσανε μέσ' στό δικό του ἔδαφος. Τ' ἀγόρια μαθαίνανε τὰ ἔπη του, οἱ νέοι και οἱ ἄντρες ἐπλάθανε τὰ ἔργα και τὶς πράξεις τους κάτω ἀπ' τήν ἀκτινοβολία τῶν μεγάλων του εἰκόνων ζωῆς, και οἱ ὄριμοι ἐσχημάτιζαν τὶς ἀκριβὲς κατευθυντήριες ἰδέες, ἐπικοινωνώντας μὲ τὶς μεγάλες γραμμές τῆς σοφίας του, ὡς πού ἦρθε ὁ Ἀλέξανδρος—ὁ πιό μέγας και ὁ ὠραιότερος υἱὸς τοῦ Ὀμήρου, ὁ δεύτερος Ἀχιλλεύς—ὁ Ἀλέξανδρος, πού, ἔχοντας μπροστὰ στὰ μάτια του τὸ ποιητικὸ πρότυπο, ἀνοιξε, ὀδηγημένος ἀπὸ τὰ ὀμηρικὰ ἔπη, τήν καινούργια πολιτικὴ ἐποχὴ και, ἀκτινοβολώντας ἐπάνω στὸν Καίσαρα, ἐξασφάλισε στὴν γονιμοποιὸ δύναμη τοῦ Ὀμήρου τὴν δυνατότητα ν' ἀσκήσῃ αἰώνια τὴν ἐπίδρασή της στὰ πολιτικὰ πεπωμένα τοῦ δυτικοῦ κόσμου. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς στοὺς Ἑλληνας, πού γεννηθήκανε μέσ' ἀπ' τὸ ἴδιο πνεῦμα, δόθηκε—ἀδιάφορο, ἂν μὲ πρόθεση ἀγαθὴ ἢ κακὴ, πάντως μὲ δίκη ἀναντίρρητα βαθύ—ἡ ὀνομασία τῶν ἀπὸ Ὀμήρου, τῶν Ὀμηρικῶν Ἑλλήνων.

Και ὁ αὐστηρὸς δωρικὸς τύπος τῶν πολεμιστῶν, μὰ και τὰ μοναδικὰ στὴν ὑπαρξὴ τους τέκνα τῆς Ἀττικῆς, πού σ' ἂν κανένα ἄλλο γένος ἀνδρῶν στὸν κόσμον κατάφεραν νὰ ἐνώσουν τὶς ὑψιστες πνευματικὲς μέθες μὲ μιὰν ἄθραυστη πολεμικὴ τόλμη, κ' οἱ δυὸ αὐτοὶ τύποι ἀνδρῶν φέρουν τοῦ Ὀμήρου τὸ σῆμα.

Οἱ Σπαρτιᾶτες, πού πρὶν ἀπ' τὴ μάχη τελούσανε θυσιῆς στὶς Μοῦσες, γιὰ νὰ χαρίσουν στὴ μάχη τὸ ζωντανὸ ἐσωτερικὸ πνεῦμα τῆς τάξης τὸν Ρυθμό, και πού, ὅταν στὶς ἐκστρατεῖες τους ἦταν ἡ ὥρα τοῦ γεύματος, τραγουδούσανε ἔπειτα ἀπ' τὸν παιᾶνα ὁ καθένας μόνος του και ἀγωνιστικὰ τὰ τραγούδια τοῦ Τυρταίου, οἱ Σπαρτιᾶτες, πού ὁ Πέρσης ἀνιχνευτὴς τοὺς εἶδε τὴν παραμονὴ τῆς μάχης τῶν Θερμοπυλῶν νὰ περιποιοῦνται τὴν μακριὰ τους τὴν κόμη, προετομιάζοντας τὴν γιὰ νὰ τὴν στεφανώσουν, ὅταν οἱ αὐλοὶ θὰ ἐσημαίνανε τὴν

ἔφοδο, οἱ Σπαρτιᾶτες, πού, ἀτενίζοντάς τους, εἶπε ὁ μέγας Γερμανὸς ὑμνητὴς τους, ὅτι «κανένας ἄλλος λαὸς δὲν ἀντίκρουσε τὸν πόλεμον ὡς τέχνη στὸ νόημα καὶ στὸ μέτρο τὸ δικό τους», κι' ὅτι «γι' αὐτοὺς ἡ διεξαγωγή τοῦ πολέμου ἦταν λιγώτερο μιὰ πράξη δραστικὴ μὲ σκοπὸ τὴν καταστροφὴ ἄλλων ἀνθρώπων καὶ περισσότερο μιὰ πράξη εἰκαστικὰ παραστατικὴ, μιὰ πράξη προωρισμένη νὰ ἐπιδείξη τὸ ὠραιότερο τμήμα τοῦ λαοῦ σὲ μιὰ κίνηση ἁρμονικὴ καὶ πλαστικὴ σὰν ἓνα κραταῖα καὶ ἰσορροπημένα διαπλασμένο σῶμα, πού ἔχει γιὰ τὴν δύνامي του μιὰ χαρούμενη συνείδηση», οἱ Θεσσαλοὶ, πού σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση ἀποκαλοῦσαν τὸν πολεμιστὴ τῆς πρώτης γραμμῆς προχορευτὴ καὶ πού ἔλεγαν γιὰ ἓναν καλὸ πολεμιστὴ, ὅτι ἔχθρεισε ὄμορφα, ὅλοι αὐτοὶ ἀνήκουν στὸ γένος τὸ ὀμηρικόν.

Μιὰ ὅμως εἶνε ἡ περίπτωση, πού μᾶς παρουσιάζει στὴν Ἑλλάδα τὴν ποίηση καὶ τὴν πολιτεία στὴν πιὸ τέλεια καὶ γόνιμη στὴν ἔντασή της ἐνότητα. Στὴν ἀττικὴ τραγωδία γίνεται ἡ ποίηση γιορτὴ πολιτειακὴ. Μὲ τὴν εὐνοια τῶν πιὸ σπάνιων ἀστρῶν κατορθώνουν οἱ ποιητὲς νὰ δώσουν μιὰ νέα ἑρμηνεῖα καὶ μιὰ νέα μάλιστα μορφή στοὺς αἰώνιους Θεοὺς καὶ μύθους, ἀντλώντας τὴν ἑρμηνεῖα ἢ καὶ τὴν μορφή μέσ' ἀπ' τὴν σύγχρονη γι' αὐτοὺς μοῖρα τῆς Πολιτείας καὶ κατορθώνει ἓνας ὀλόκληρος λαὸς νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἔνωσή του μέσ' στὴν πράξη τὴν ποιητικὴ. Μὰ κι' αὐτὸ τὸ γεγονός, πού ἐπιτράπηκε νὰ συμβῆ μόνο γιὰ λίγο καὶ μόνο γιὰ νὰ σταθοῦν ἔκπληκτοι μπροστά του οἱ αἰῶνες, δὲν ἀνατρέπει τὸν ὀμηρικὸ βιωτικὸ χῶρο τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Τὸ γεγονός, πού ἐσημειώσαμε, συνδέεται μάλιστα βαθειὰ μὲ τὴν μορφή τῶν σπαρτιατικῶν καὶ θεσσαλικῶν πολεμικῶν τραγουδιστῶν καὶ τῶν ἀφωσιωμένων στὶς Μοῦσες πολεμιστῶν. Ὁ Αἰσχύλος ἦταν συμπολεμιστὴς στὸν Μαραθῶνα καὶ στὴν Σαλαμίνα καὶ εἶνε ὁ γεννήτωρ καὶ ὁ ἡγεμὼν ὅλης αὐτῆς τῆς πνευματικῆς προβολῆς. Ἐπάνω στὴν πλάκα τοῦ τάφου του δὲν ὑπάρχει ὅμως τίποτε ἄλλο ἐκτὸς ἀπ' τὴν δήλωση, ὅτι γιὰ τὴν εὐδόκιμο ἀλκὴ του μποροῦν νὰ μαρτυρήσουν τὸ Μαραθῶνιον ἄλλος καὶ ὁ βαθυχαιτῆεις Μῆδος, πού τὴν ἔδοκίμασε.

Τὸ ὅτι ὁ ποιητὴς τῆς Ρωμαϊκῆς Πολιτείας καὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ Ἄνθρώπου, ὁ Βιργίλιος, τὸ ὅτι κι' αὐτὸς ἔχει ὀμηρικὴ καταγωγή καὶ δὲν

κατάφερε—πρᾶγμα, πού προκαλεῖ ἀσφαλῶς μιάν ἔξαιρετικά μεγάλη διαφορὰ στήν ἱεραρχία—νά φθάση ὁ ἄνθρωπος του σιὰ βάρη τῶν πρώτων τῆς ζωῆς πηγῶν, τὸ γεγονός αὐτὸ ἐνόμισαν συχνὰ πολλοὶ, ὅτι ἔπρεπε νὰ τὸ ἴδοῦν σὰν μειονέκτημα. Προτιμότερο ὅμως εἶνε ν' ἀντικρούση κανεὶς σ' αὐτὴν τὴν πνευματικὴν ἔνωση δυὸ συγγενῶν λαῶν ὅ,τι εἶνε πραγματικό, μεγάλο καὶ γόνιμο. Ἄς ἀφήσουμε τοὺς ὑπὲρ τὸ δέον ἔξυπνους κριτικούς νὰ χαίρωνται, ἐπαινώντας, κατηγορώντας καὶ διορθώνοντας τὰ ἱστορικὰ γεγονότα ἀπὸ τὴν ἐπιπόλαιη σκοπιά τους, κι' ἄς μάθουμε νὰ κατανοοῦμε καὶ νὰ τιμᾶμε σιὰ μεγάλα βήματα τῆς ἱστορίας ὅ,τι εἶνε πραγματικό, δηλαδή ὅ,τι ἔχει πραγματικὰ συμβῆ καὶ ὅ,τι προκαλεῖ καὶ φέρνει ὅσα ἔρχονται ὑστερώτερα. Μόνον ἔτσι γίνονται προσιτὰ στήν ὄρασή μας τὰ πνευματικὰ πεπωμένα τῆς Ρώμης μέσα στήν πολιτειακὴ τους ἀναγκαιότητα ἀπ' τὴς ἡμέρες τῆς Σκιπιωνικῆς ὡς τῆς ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου· μόνον ἔτσι θὰ γνωρίσουμε τοὺς κερπούς, πού ὁ συνδυασμένος πνευματικὸς τόκος τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ ρωμαϊκοῦ κόσμου ἔφερε σιὰ φῶς, σὰν μιάν ἀπ' τὴς ὑψηλῆς ἐκδηλώσεις, πού τὸ πνεῦμα καὶ ἡ πράξις μὲ τὴν ἔνωσή τους ἐπιτύχανε, σὰν μιὰ τέτοια ἐκδήλωση ἔμεινε ἄλλως τε καὶ ξύπνια στὴ συνείδηση τῶν λαῶν καὶ βόηθησε, προκαλώντας μὲ τὴν μαγεία τοῦ προτύπου νέες διαρκῶς λάμπεις, σιὰ νὰ ξυπνήσουν καὶ νὰ διαμορφωθοῦν οἱ νέες πνευματικῆς γεννήσεις. Ὁ Αὐγούστος, πού καταφέρει ν' ἀποσπᾷ ἀπὸ τὸν Βιργίλιο τὴν Αἰνειάδα καὶ πού δίνει σιὰ ποιητὴ Ὁράτιο τὴν ἐντολὴ νὰ συνθέσῃ τὸ πανυγηρικὸ ἄσμα γιὰ τὴν ἑκατονταετηρίδα τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας, προβάλλει ἔτσι σὰν ὁ στεφανωτὴς ἑνὸς ἔργου, πού ὡς δεῖγμα πνευματικῆς πολιτικότητος καὶ πολιτικῆς πνευματικότητος δὲν μπορούσε πιά νὰ χαθῆ ἀπ' τὰ χέρια τοῦ κόσμου· ἔτσι μπορούμε ἴσως καὶ νὰ νοιώσουμε, γιὰ αὐτὸς ὁ ἡγεμὼν, ὁ Αὐγούστος, παρουσιάσθηκε σ' ἐκείνη τὴν cena secretior, σιὰ μυστικὸ ἐκεῖνο γεῦμα, πού κατὰ τὴν διάρκειά του ἐτόλμησε μαζί μὲ τοὺς φίλους του νὰ ἀναπαραστήσῃ τὴς εἰκόνες τῶν δώδεκα θεῶν, παρουσιάσθηκε ὁ ἴδιος ὡς Ἄπολλων.

Ἄς ἀτενίσουμε καὶ τοὺς μεγάλους ποιητικούς καὶ γλωσσικούς δημιουργοὺς σιὰ τοὺς κόλπους τῶν νεώτερων λαῶν, γιὰ νὰ νῆνε ὁξύτερο τὸ

βλέμμα μας, ὅταν θ' ἀντικρύσουμε τὸ προβλήματα, ποὺ εἶνε γιὰ τὴν Μοῖρα τὴν γερμανική σημαντικά. Στὴν πρώτη ἀρχὴ τοῦ κινήματος, ποὺ σπρώχνει τοὺς λαοὺς ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπ' τὸν συνολικὸ δεσμὸ τῆς χριστιανικῆς οἰκουμένης καὶ ποὺ τοὺς σπρώχνει ν' ἀγωνισθοῦν γιὰ νὰ ἐδραιώσουν τὴν ἀνεξάρτητη δική τους ὑπαρξη, προβάλλει στὴν Ἰταλία ὁ ΔΑΝΤΗΣ. Στὴ ζωὴ του καὶ στὴν ποίησή του τὸν βρίσκουμε νὰ δέχεται τὴν κίνησή του καὶ νὰνε κατειλημμένος πέρα γιὰ πέρα ἀπὸ τὴν Πολιτεία. Στους ἐσωτερικοὺς ἀγῶνες τῆς μικρῆς φλωρεντινῆς δημοκρατίας, ποὺ τὴν συμμετοχὴ του σ' αὐτοὺς τὴν διέπει μιὰ βαθύτατη σοβαρότητα ἰδεολογίας κ' ἐνέργειας, στοὺς ἀγῶνες αὐτοὺς ζοῦσε ἀκόμα κάτι ἀπὸ τὴν ρωμαϊκὴ πνοή κ' ἦταν ἀκριβῶς ἡ Φλωρεντία τοῦ Δάντη ὁ πόλη ἐκείνη, ποὺ μέσ' ἀπ' τοὺς κόλπους τῆς εἶδαμε ἔπειτα ν' ἀναδύονται μιὰς νεαρῆς καὶ ὡραίας ἀνθρωπότητας εἰκόνες τόσο πλούσιες, ποὺ σὰν ἀπὸ μιὰ δεύτερη Ἀττικὴ ἐνοιώσαμε νὰ μᾶς θερμαίνουν. Τὸ ὅτι ἡ πόλη του ἡ γενέτειρα τὸν ἔδιωξε καὶ τὸν ἐξώρισε τὸν Ποιητῆ, αὐτὸ δὲν εἶνε μιὰ σύμπτωση χωρὶς νόημα στ' ἀνεβοκατεβάσματα τῆς κομματικῆς ζωῆς, μὰ δείχνει βαθύτατα χαρακτηριστικὰ τὴν ἀντίσταση, ποὺ φέρανε οἱ δυνάμεις, ὅσες τότε δροῦσαν, στὴν ὑψηλὴ πολιτειακὴ φύση τοῦ Ποιητῆ κ' αὐτὸ τὸ περιστατικό, ποὺ ἔμεινε ἀνεξιλέωτο, προδικάζει τὴν πολιτικὴ ζωὴ τῶν ἐρχόμενων αἰώνων, ποὺ ὅλο καὶ πιὸ πολὺ ξεφεύγει ἀπὸ μιὰν ἄσκηση πνευματικῆ. Ἡ ἐξορία τοῦ Ποιητῆ εἶνε ὅμως κ' ἓνα σημεῖο, ποὺ μᾶς δείχνει τὴν ἱκανότητα τῆς τότε Ἰταλίας νὰ πετύχει τὴν πολιτειακὴ καὶ λαϊκὴ ἐνότητά της. Τὸ ἰδεῶδες τῆς ἐνώσεως καὶ τῆς ἐνότητος τῆς Ἰταλίας, ποὺ ὁ Ποιητῆς ἔστησε, ἦταν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἀνυπόφορο γιὰ ὄλους ἐκείνους ποὺ ἦσαν μπλεγμένοι μέσ' στίς σκοτεινὲς κινήσεις τῆς ἀσυνείδητης πολιτικῆς τῶν κομμάτων καὶ τῶν οἰκογενειῶν. Καὶ οἱ ὀχλήσεις τοῦ Ποιητῆ ἀντηχοῦν συνταρακτικὰ ἴσαμε τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον καὶ συνυφαίνονται μὲ τὴν θεμελιακὴ στάση ὄλων τῶν ἀληθινὰ πολιτικῶν πνευμάτων, ποὺ εἶδαν καθαρὰ τὴν Μοῖρα καὶ τοὺς δρόμους τῶν νεώτερων λαῶν καὶ ἡ μεγάλη μορφὴ τοῦ ὑπερήφανου ποιητῆ Σορντέλλο στὸ ὄρος ἐπάνω τοῦ καθαρτηρίου, τοῦ ποιητῆ, ποὺ μόνος αὐτὸς ἔσπευσε, ἀκούγοντας τ' ὄνομα τῆς πατρίδας, νὰ ζητήσῃ τὴν ἄξια ὁμόνοια, ἡ μεγάλη αὐτὴ μορφὴ θὰ ξαναζωντανεύῃ πάντα

μέσα σ' όλους, όσοι έχουν φρόνημα καλό, δυναμώνοντάς τους.

Ἡ εὐγενικιά ψυχὴ πῶς χύθηκε ὅλη .

καὶ μόνο στὸ γλυκόνομα τῆς γῆς της

γιὰ νὰ γιορτάσει ὄλο χαρὰ τὸ χωριανό της·

καὶ τότε ἐντὸς σου αὐτοὶ ποὺ ζοῦν σὲ ἀμάχες

παντοτεινές κι' ὁ ἕνας τὸν ἄλλο τρώει

στὰ ἴδια τειχιά κλεισμένοι καὶ χαντάκια !¹⁾

Ἡ μεγάλη ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴν Ἰταλία καὶ στὴ Γαλλία, μιὰ ἀντίθεση, ποὺ ἦταν προωρισμένη στὸ μέλλον νὰ ἐκδηλωθῆ τόσο ἐνεργητικά, ἀγκαλιάζεται κι' ὅλας μὲ τὸ μάτι τοῦ Δάντη καὶ γίνεται ἴσαμε τὴ βάση τῆς συνειδητῆ μέσα του· ὅσο γιὰ μᾶς τοὺς Γερμανούς, ἐμᾶς μᾶς ἀγγίζουν μὲ τὸ βαθύτερο δυνατὸ τρόπο οἱ ἐξορκισμοί, ποὺ ἀπευθύνει στοὺς αὐτοκράτορες τοὺς Γερμανούς καὶ ποὺ ἀποβλέπουν στὴ σωτηρία τῆς πολιτειακῆς ζωῆς στὸν κόσμο, τῆς πολιτειακῆς ζωῆς, ποὺ στ' ὄνομά της ἔστησε ὁ Ποιητῆς στὸ ἔργο του *De Monarchia* τὸ μεγαλύτερο μνημεῖο. Ἡ πεποίθησή του γιὰ τὴν ἀνάγκη τῆς λαϊκῆς ἐνότητας καὶ τὸ πάθος του γιὰ τὴν ἀπαραβίαστη ἀκεραιότητα τῆς αὐτοκρατορίας δὲν ἔρχονται μεταξύ τους σὲ ἀντίθεση, ἀλλὰ κατάγονται ἀπ' τὴν ἴδια ρίζα. Αὐτὸς ὁ ποιητικὸς ἐκπρόσωπος τοῦ οἰκουμενικοῦ πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ δὲν ἀγωνίζεται γιὰ ἓνα «*imperium*», ποὺ ἔχει ὡς σκοπὸ νὰ πνίξῃ τὴν ξεχωριστὴν ὑπαρξὴ τῶν λαῶν, μὰ οὔτε ἀγωνίζεται γιὰ τὸ ἀπλὸ ἐγὼ τῶν μεμονωμένων λαϊκῶν καὶ πολιτικῶν προϊόντων, πολεμώντας γιὰ χατῆρι τους τὴν ὑψιστὴ πολιτειακὴ ἰδέα τῆς δυτικῆς ἀνθρωπότητας· στοὺς μικροὺς καὶ μεγάλους σχηματισμούς, στὸ τέλος μάλιστα στὸν οἰκουμενικὸ σχηματισμὸ βλέπει ὁ Δάντης τὴν ἐξουσία, τὴν ὑπακοή καὶ τὴν ἱερὴ τάξη τῆς ζωῆς καὶ ἀγωνίζεται γι' αὐτές. Τὸ καθεστᾶς, ποὺ εἶν' ἔξω ἀπ' τὴν πολιτεία, ποὺ δὲν γνωρίζει τὴν ἐξουσία κ' εἶνε στὸ ἐσωτερικὸ του βάθος στερημένο ἀπὸ τὴν τάξη, τὸ καθεστῶς τὸ ἀναρχικὸ τὸ παρουσιάζει σ' ἂν τὴν πιὸ ἀκραία φρίκη, σ' ἂν τὸν ἀφανισμό τῆς καθ' αὐτὸ ἀνθρώπινης ζωῆς· καὶ ὅσοι ἐγκληματίσανε ἀπάνω στὴν θεότητα τῆς Πολιτείας, ἐπάνω στὴν θεότητα, ποὺ ἀπ' τὴν κίνησή της εἶτε ἐξαρτημένη ἢ ὑπαρξὴ τῆς δυτικῆς ἀν-

1) Ἡ μετάφραση ἀπὸ τὴ Θεία Κωμωδία τοῦ Ν. Καζαντζάκη, Ἀθήνα 1934 σελ. 169.

θροπότητας, ὅσοι ἐδολοφόνησαν κι' ἐπρόδωσαν τοὺς ἐν πνεύματι ἢ καὶ στὴν πράξη ἡγέτες αὐτῆς τῆς ἀνθρωπότητας, ὁ Βροῦτος, ὁ Κάσιος καὶ ὁ Ἰούδας κατασπαράσσονται αἰῶνια ἀπ' τὸν ἴδιο τὸν Ἑωσφόρο στῆς Κόλασῆς τοῦ τὸ κατώτατο στρώμα σφηνομένοι μέσα στὸν βαρὺ καὶ ἀνοικτεῖρονα πάγο. Μέσα σ' ὅλα αὐτὰ δὲν ἐκδηλώνεται οὔτε ἡ καισαριστικὴ μανία, οὔτε ἡ μανία ἡ χριστιανικὴ, ἀλλ' ἐκδηλώνεται τὸ ἀνώτατο ἐκεῖνο εἶδος τῆς μανίας, ποὺ πιάνει ὅποιον κατέχεται ἀπ' τὴν Πολιτεία.

Τρακῶσια χρόνια ἔπειτα ἀπ' τὸν Δάντη ἐπρόβαλε στὴν Ἰσπανία ὁ MIGUEL CERVANTES SAAVEDRA. Στὸ πρόσωπό του βλέπουν ὅλοι τὸν πιὸ μεγάλο φορέα τοῦ ἰσπανικοῦ λόγου καί, δοξάζοντάς τον, λένε, ὅτι στὸν Δὸν Κιχώτη του κατάφερε νὰ πλάση καὶ νὰ εἰκομίσῃ σὲ εἰδωλα ὑψηλὰ καὶ γιὰ ὅλη τὴν νεώτερη ἀνθρωπότητα σημαντικὰ τὶς αἰῶνιες ἀντιθέσεις ἀνάμεσα στὸ ἰδεῶδες καὶ στὴν πραγματικότητα. Ὅ,τι ἄλλο σχετίζεται μαζί του ἔχει χαραχθῆ ἀσθενέστερα στὴ μνήμη μας. Σὰν ἓνας νέος πολεμιστῆς ξεκίνησε ὁ Θεοβάντες, ζητώντας νὰ ὑπερετήσῃ τὸ κι' ὡς τὰ τότε ἀκόμα μόνο ἄξιο ἐπάγγελμα τοῦ πολέμου· τὴν ἡμέρα, ποὺ ἦταν νὰ γίνῃ ἡ ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου, βρισκόνταν, ἀπλὸς στρατιώτης, κατάκειτος μὲ πυρετὸ κάτω ἀπ' τὸ κατὰστρωμα τῆς Μαρκέζας, σὰν μπῆκε ὅμως στὴν μάχη τὸ πλοῖο του, ὤρμησε ἀπάνω κι' ἦταν ὁ πρῶτος, ποὺ πάτησε στὴν ἔφοδο τὸ πόδι του ἐπάνω στὸ ἐχθρικό τὸ πλοῖο. Βαρειὰ τραύματα, ποὺ τὸ ἓνα μάλιστα σακάτεψε τὸ ἀριστερό του χέρι καὶ ἀχρήστευσε τὸν βραχίονά του, δὲν τὸν συγκρατήσανε ἀπὸ τοῦ ν' ἀκολουθήσῃ τὸν ἀρχηγό του, τὸν Ντὸν Χουάν, τέσσαρα ἀκόμα χρόνια σ' ἄλλες ἐκστρατεῖες. Γυρίζοντας στὴν πατρίδα του πέφτει σὲ χέρια ἀλγερινά. Μὰ ἐμπρὸς στὸν Χριστιανὸ τὸν σκλάβο, ἐμπρὸς σ' αὐτὸν τὸν μονόχειρα, ὅπως τὸν ὀνομάζανε, κι' ἐμπρὸς στὸ ἀδάμαστο πολεμικό του μένος, ποὺ καὶ στὴν αἰχμαλωσία του τ' ὅδειξε, ἔτρεμε, ὅπως τ' ὡμολόγησε ὁ ἴδιος ὁ ἀφέντης του, ὁ Μουσουλμᾶνος, ποὺ ἦταν κύριος τοῦ Ἀλγερίου. Στὸν ἀνθρώπο ὅμως, ποὺ γύρισε ἐπὶ τέλους στὴν πατρίδα, ἔπειτα ἀπὸ τόσους ἀγῶνες καὶ τόσα παθήματα, ἀποκαλύπτεται στὴν πιὸ φρικιαστικὴ μορφή της ἡ ἐσωτερικὴ ἀποσύνθεση τῆς ὡς τὰ τότε ἰσχυρῆς μέσα

στὸν ἑαυτὸ τῆς χριστιανικῆς πολιτειακῆς εἰκόνας· κ' ἐνῶ ὁ Φίλιππος ὁ Β' δίνει στὴν εἰκόνα αὐτὴ τοῦ χριστιανικοῦ ἱππότη τὴν δυνατότητα ν' ἀσκήσῃ ἀκόμα στὴν Εὐρώπῃ δυὸ ὁλόκληρους αἰῶνες, κάτω ἀπ' τὴν μορφή τῶν ἱπποτικῶν ἡγεμόνων, μιὰν ἐπίδραση μεγαλειώδη, μὰ συνάμα ἀφάνταστα κούφια καὶ σχηματικὴ, σκοτώνει ὁ Θεοβάντες μὲ τὴν δύναμη τοῦ πνεύματός του ὅ,τι τοῦ ἐφαινόταν πιά σ' ἅν μιὰ φαντασιοπληξία καὶ κατακτᾷ ὑπὲρ τοῦ νεώτερου ἀνθρώπου τὴν ἐλεύθερη θέση μέσα στὶς δυνάμεις τῆς ἴδιας του τῆς καρδιᾶς, προᾶμμα, ποὺ ἔκαμε ἀπὸ τότε ὅλους τοὺς θεμελιωτὲς καινούργιας στὴν Εὐρώπη ζωῆς καὶ τοῦ εἶνε ὑπόχρεοι καὶ ποὺ θὰ τοὺς κἀνῃ νᾶνε καὶ στὸ μέλλον πάντα ὑπόχρεοι. Σ' ἅν μάθῃ κανεὶς ν' ἀτενίσῃ ἔτσι τὸν Θεοβάντες, θ' ἀναγνωρίσῃ ἴσως στὸ πρόσωπο αὐτοῦ τοῦ ὑποτιθέμενου περιγελαστῆ τοῦ ἰδεώδους καὶ τῆς πραγματικότητος τὸν ἄνθρωπο, ποὺ κατάκτησε πνευματικὰ μιὰ καινούργια δυνατότητα γιὰ τὴν πράξη τὴν πρωταρχικὴν.

Μὲ τὴν ποιητικὴ δύναμη τῶν Γερμανῶν κατώρθωσε ὁ γερμανικὸς βιοτικὸς χῶρος νὰ κάμῃ δικὰ του τὰ μεγαλείτερα πνεύματα τῶν νεώτερων λαῶν σ' ἅν δυνάμεις ἐνεργητικὲς· γιὰ καμμιάν ὅμως μορφή δὲν ἐξοδεύθηκε τόσο θερμὴ προσπάθεια προσεταιρισμοῦ ὅση ἐξοδεύθηκε γιὰ τὸν πολὺ μεγαλῆτερο ἀδερφὸ τοῦ Θεοβάντες, γιὰ κείνον, ποὺ ἀδερφώθηκε μαζί του καὶ στὴν χρονολογία τοῦ θανάτου (1616), γιὰ τὸν ἡγεμόνα αὐτὸν τοῦ ἀγγλικοῦ πνεύματος. ποὺ ξεπερνάει σὲ δύναμη ποιητικὴ ὅλους ὅσοι γεννηθῆκανε ἔπειτα ἀπ' τοὺς Ἑλληνας, γιὰ τὸν ΣΑΙΞΠΗΡ. Καὶ δὲν ἦταν ἀδικαιολόγητη ἡ προσπάθεια, ποὺ ἐξοδεύθηκε: ἓνας ἀστερισμὸς εὐνοϊκὸς ἔδωσε στὶς τεράστιες δυνάμεις, ποὺ ἔκλεινε ἡ φύση τοῦ Σαίξπηρ μέσα τῆς, τὴν δυνατότητα νὰ ἐπιτελέσῃ τὸ πῶς μεγάλο ἔργο. Τὴν ἱστορία ὁλόκληρη τοῦ λαοῦ του κατάφερε ὁ Σαίξπηρ νὰ τὴν φωτίσῃ πολιτειακὰ καὶ ἡρωϊκὰ, νὰ τὴν δέσῃ σὲ μιὰν εἰκόνα, νὰ τὴν μεταβάλλῃ σὲ Μῦθο γιὰ τὸ λαὸ του· ὁ Σαίξπηρ κατάφερε νὰ προδικάσῃ καὶ νὰ παραστήσῃ ὅλες τὶς χειρονομίες, τὶς ψυχικὲς στάσεις, τὶς νοοτροπίες καὶ τὶς κινήσεις, ποὺ μέσα τους ἐπραγματοποιήθηκε ὡς τὰ σήμερα ἡ πολιτειακὴ ὑπαρξὴ τοῦ Ἑγγλίου. Ὁ Σαίξπηρ ἐφρόντισε νὰ χωθοῦν οἱ ρίζες τοῦ λαοῦ του ἴσα μὲ τὰ πῶς

βαθειὰ στρώματα τῆς γῆς κ' ἐφρόντισε νὰ ξεπεταχθοῦν ἀπὸ τοὺς κλώνους τοὺς πιὸ εὐγενικοὺς τ' ἀνθὴ τῆς ἀγάπης τὰ πιὸ ὑψηλά. Τίποτα οὐσιαστικὸ δὲν μπορεῖ πιά στὴν Ἀγγλία νὰ γίνη, ποὺ νὰ μὴν τὸ ἔχη περιλάβει μέσα του ὁ λόγος του ὁ πνευματικὸς· τίποτα οὐσιαστικὸ δὲν μπορεῖ πιά νὰ προβάλῃ, ποὺ νὰ μὴν ποτισθῇ ἀπ' τὴν τροφοδότρια πηγὴ τοῦ πνευματικοῦ τοῦ αἵματος. Ἄς ἀναλογισθοῦμε τὶς ἀντιθέσεις στουὺς ἑσωτερικοὺς χώρους τοὺς ἀνθρώπινου; καὶ στουὺς πνευματικοὺς χώρους τοῦ κόσμου, τὶς ἀντιθέσεις, ὅπως κατάρφερε ὁ Σαίξπηρ νὰ τὶς γεννήσῃ καὶ νὰ τὶς παρουσιάσῃ ἀπὸ τὸν βασιλέα Λήρστον Γαῖο Ἰούλιο Καίσαρα, ἀπὸ τὸν Μάρκο Ἀντώνιο στὸν Ἀμλέτο κι' ἀπὸ τὸν ὠραιότερο ἡγεμόνα, τὸν Ἐρρίκο τὸν τέταρτο στὸν ἄτσαλένιο Κοριολανό. Σὲ τέτοιες μορφές—δὲν ἀντλήσαμε παρὰ μονάχα μερικὲς μέσ' ἀπ' τὴν πλούσια πηγὴ του—ἐμφανίζονται «περιγεγραμμένα» τὰ ὅρια ὀλόκληρου τοῦ ἡγεμονικοῦ κόσμου. Μὲ τέτοια μάλιστα κυριαρχικὰ βήματα εἰσδύει ὁ Σαίξπηρ σ' ὅλα τὰ στρώματα τοῦ Ἀνθρώπινου καὶ σ' ὅλες τὶς σφαιρὲς τῆς ζωῆς. Ὅπου ἴδρουν οἱ τέτοιες εἰκόνες, ἐκεῖ δὲν λείπουν πιά ἀπὸ καμμιά δράση οἱ πνευματικὲς ἀλήθειες, ἐκεῖ δὲν μπορεῖ τίποτα πιά νὰ συμβῇ, ποὺ νὰ μὴν συνυφαίνεται μὲ τὰ αἰώνια βίβη τῆς ζωῆς καὶ μάλιστα σ' ἓνα δρόμο, ποὺ ὁ Ποιητῆς ἔχει κι' ὅλας χαράξῃ καὶ προλεῖναι. Καὶ σ' αὐτὰ ἀκόμη τὰ πιὸ ἀκραῖα σημεῖα τῆς ἀνθρώπινης Μοίρας, στὴν συνυφασμένη μὲ μιὰν ἐπικίνδυνη εὐδαιμονία ἐνατένιση τῆς Νίκης καὶ στὴν γεμάτη ἀπελπίσῃ ἐνατένιση τοῦ Πένθους, ποὺ προκαλεῖ ἢ καταστροφὴ, καὶ σ' αὐτὰ τὰ σημεῖα τὸ βλέμμα, ἀντικρούζοντάς τα, δὲν ἀντικρούζει πιά τὸ κενό, ἀλλὰ πέφτει ἐπάνω στὶς εἰκόνες, ποὺ ἡ θεὰ τῆς ζωῆς ἀνοίξε στὰ μάτια τοῦ Σαίξπηρ, πέφτει ἐπάνω σὲ εἰκόνες, ποὺ κι' ὅταν ἀποδίδουν τὸ τρομερότερο πρᾶμμα εἶν' ἐξαγιασμένες.

Ἐπειτ' ἀπ' αὐτὴν τὴν ἐνασκόπηση ἄς ξαναγυρίσουμε στὸν γερμανικὸ λαὸ κι' ἄς φύγουμε μάλιστα ἀπ' τὴν ἐποχὴ, ποὺ μέσ' ἀπ' τὰ συντρίμματα τῆς χριστιανικῆς οἰκουμένης ἐμφανίζει τοὺς λαοὺς νὰ ἰδρῶνουν τὴν ἀνεξάρτητη ὑπαρξί τους, γιὰ νὰ πᾶμε πίσω στουὺς καιροὺς τῆς πρώτης τῶν Γερμανῶν εἰσόδου στὴν ἱστορία, στουὺς καιροὺς, ποὺ οἱ δυνάμεις τῆς ἀρχαιότητος καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ δὲν εἶχαν ἀκόμα

ἀσκήσει ἐπάνω στοὺς Γερμανοὺς καμμὴν ἀποτελεσματικὴ ἐπίδραση. Δὲν ξέρουμε βέβαια πολλὰ γι' αὐτοὺς τοὺς πρώτους Γερμανοὺς, πολλὰ μάλιστα κ' ἀπ' ὅσα νομίζουμε, ὅτι ξέρουμε, εἴμαστε ἀναγκασμένοι νὰ τὰ παίρνουμε ἀπὸ μεταγενέστερες, ἀπὸ σκοτεινὲς καὶ ἀπὸ διαφορούμενες μαρτυρίες. Ἀνάμεσα στὰ λίγα ὅμως, πού μ' ἀπόλυτη βεβαιότητα ξέρουμε, ὑπάρχει τοῦτο : ὅτι τὸ λυτρωτικὸ ξύπνημα πρὸς τὴν καθ' αὐτὸ ζωὴ, ὅτι τὴν ὑπερνίκηση τῆς προϊστορικῆς νύχτας καὶ τὴν δημιουργία τῆς προσωπικῆς τους μορφῆς, ὅτι αὐτὰ τὰ πέτυχαν καὶ τὰ ἐκτελέσανε οἱ πρώτοι Γερμανοὶ μέσα στὴν Ποίηση. Ἐδῶ βλέπουμε τὴν Ποίηση νὰ ξεπηδαίει μέσα ἀπ' τὴν πράξη τὴν ἥρωϊκὴ καὶ βλέπουμε συνάμα τὴν πράξη τὴν ἥρωϊκὴ νὰ γεννιέται ἄμεσα μέσα ἀπ' τὴν Ποίηση. Στοὺς ἥρωες καὶ στοὺς πολεμιστὲς πρέπει ἀκριβῶς ν' ἀναζητήσουμε τοὺς πρώτους ποιητὲς καὶ τραγουδιστὲς· καὶ σὲ πολλὰ πού μᾶς ἔχουν παραδοθῆ, νομίζουμε ὅτι ἀκοῦμε τῆς ἴδιες τὶς φωνὲς τῶν πολεμιστῶν· καὶ ξέρουμε γι' αὐτούς, ὅτι καὶ στὴν πραγματικότητα ἐπιχειροῦσαν τὶς πολεμικὲς τους γιὰ τὴν μάχη παρασκευὲς μ' ἐγκώμια ἢ καταφρονετικὰ λόγια, μὲ ὕμνους ἀφιερωμένους στ' ἄξια ἔργα τὰ δικά τους ἢ τῶν προγόνων. Τοὺς βασιλιάδες καὶ τοὺς ποιητὲς τοὺς βλέπουμε νὰ διασχίζουν τοὺς χρόνους αὐτοὺς τῆς ἀπαρχῆς συντροφικὰ ἀγκαλιασμένοι. Ὁ βασιληᾶς βάζει τὸν ποιητὴ του, πρὶν ἀπ' τὴν μάχη, ν' ἀπαγγείλῃ ἔμπρὸς στὸ στράτευμα στίχους ἱκανοὺς νὰ γεινήσουν πράξεις. Ὁ ποιητὴς δὲν θέλει ὡς πολεμιστὴς καὶ ὡς ἀκόλουθος νὰ μείνῃ στὴ ζωὴ ἔπειτα ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ κυρίου του, πού ἔπεσε στὴ μάχη. Ὁ βασιληᾶς εἶνε καὶ ὁ ἴδιος τραγουδιστὴς καὶ ποιητὴς· τὰ ρητὰ του καὶ τὸ ἄσμα του ἀντηχοῦν μέσ' στὴ στοὰ τοῦ παλατιοῦ του ἢ μπροστὰ στοὺς στρατιῶτες του. Καὶ στὴν ἐποχὴ ἀκόμα τὴ χριστιανικὴ βλέπουμε τὸν νικητὴ τῶν Νορμανδῶν, τὸν Λουδοβίκο τὸν τρίτο, ν' ἀρχίζει αὐτὸς πρῶτος πανηγυρικὰ, πρὶν ἀπ' τὴν ἔναρξη τῆς μάχης, τὸ ἄσμα τὸ πολεμικόν, ἐνῶ οἱ πολεμιστὲς του προσθέτουν τὴν φωνὴ τους μονάχα στὴν ἐπωδὸ· καὶ τὸ παλαιὸ τραγοῦδι τοῦ Λουδοβίκου, πού μᾶς περιγράφει αὐτὴν τὴν σκηνὴ καὶ πού μᾶς διασώζει καὶ τὸ χριστιανικὸ περιεχόμενον τοῦ πολεμικοῦ ἐκείνου ἄσματος, ξεφεύγει, ὅταν φθάνῃ στὸ σημεῖο αὐτό, ἀπ' τὶς εὐσεβεῖς του σκέψεις καὶ ξεσπάει στὸν λαμπερὸ κ' εὐκίνητα τολμηρὸν ἦχο τῶν παληῶν ἀξέ-

χαστιων πολεμικῶν ρυθμῶν. Μὲ μιὰν ἔκφραση ὅμως θαυμαστὰ θλιβερὴ μᾶς ἀντικρούζει—τὴν ὥρα τῆς καταστροφῆς—ἡ μορφή τοῦ ποιητῆ-βασιληᾶ στὴν περίπτωσι τοῦ Γέλιμερ, τοῦ βασιληᾶ τῶν Βανδάλων, πού, πολιορκημένος ἀπ' τοὺς Ρωμαίους, στέλνει τὴν στιγμὴ τῆς ὑστατης ἀνάγκης ἕναν ἄγγελο στοὺς ἐχθροὺς καὶ διατυπώνει τὴν παράκληση νὰ τοῦ δοθοῦν ἕνα σφουγγάρι, γιὰ νὰ λούσῃ τὰ μάτια του, ἕνα κομμάτι ψωμί, πού εἶχε μέρες νὰ βάλῃ στὸ στόμα του, καὶ μιὰν ἄρπα, γιὰ νὰ συνοδεύσῃ μ' αὐτὴν τὸ τραγούδι, πού τὸ ἐτόνισε γιὰ νὰ κλάψῃ τὴν Μοῖρα του.

Δὲν εἶναι ὅμως μονάχα ἀπ' τὴν ποίησις ὁ μεμονωμένος ἥρωας καὶ βασιληᾶς, ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἀκολουθίας του, ὁ σωτήρας καὶ τὸ πρότυπο τῆς φυλῆς του· δὲν μπαίνει μονάχα αὐτὸς μὲ τοὺς ἡρωϊσμούς του στὴν εἰκόνα τὴν ποιητικὴ καὶ δὲν γεννάει μονάχα αὐτὸς μὲ τὸ ἄσμα του τοὺς καινούργιους διαρκῶς τολμηροὺς καὶ ἀπόλυτους βλαστοὺς τῆς τιμῆς. Ὀλόκληρες φυλές καὶ ὀλόκληροι λαοὶ τροφοδοτοῦν τὶς πράξεις τους μὲ τὸν λόγον τὸν ποιητικὸν καὶ ἐκφράζουν τὸν ἑαυτὸν τους παραστατικὰ στὴν ἱερὴ τάξιν τοῦ λόγου. Πρὶν ἀπ' τὴν μάχην ὑψώνουν οἱ ἀοιδοὶ τὴν φωνὴν τους, τραγουδώντας τὰ τραγούδια ἐκεῖνα τὰ κραταιά, πού οἱ στροφές τους ὑμνοῦν τὶς πράξεις πολεμικῶν θεῶν, μυθικῶν ἡρώων τῆς φυλῆς ἢ καὶ τὶς πράξεις τῶν ἡρωϊκῶν προγόνων, πού βρισκόνταν ἀκόμα στὴ ζωὴ καὶ πού τὰ παιδιά τους ἢ τὰ ἐγγόνια τους εἶνε ἔτοιμα νὰ πολεμήσουν· καὶ ὁ χορὸς τῶν ἀνδρῶν συντονίζει τὴν φωνὴν του στοὺς ἤχους τῶν ἀοιδῶν. Τὴν νύχταν πρὶν ἀπ' τὴν μάχην φθάνει στ' αὐτιά τῶν Ρωμαίων ἀπ' τὸ στρατόπεδον τῶν Γερμανῶν ὁ ἤχος τῶν ἐγκωμιαστικῶν καὶ πολεμικῶν ἀσμάτων· τὴν νύχταν, ἔπειτα ἀπὸ μιὰ νίκη, ἀκούγονται τὰ τραγούδια τῆς χαρᾶς τὰ πανηγυρικά. Μὲ τὸ πολεμικὸ ἐμβρατήριον στὰ χεῖλη προχωροῦν τὰ πλήθη τὰ γερμανικὰ στὴν ἔφοδον καὶ φρικιαστικὰ ὑπέροχον εἶνε τὸ πήδημα ἀπ' τὰ ἄσματα τὰ ἐνθουσιαστικὰ στὸ τραγούδι τῶν ὄπλων, πού μέσα του οἱ φωνές, σὲ ἤχους ὑποτυπώδεις πιά καὶ ὄχι φωνητικά, μὰ ὅμως ρυθμικὰ συγκρατημένους, ἀρχίζουν μ' ἕνα βούϊσμα ἀπαλὸ γιὰ νὰ ὑψωθοῦν, σὰν νῆταν τοῦ πέλαγου μουγγρητό, στὸ παθιασμένο τὸ οὐρλιασμα.

Ἄν ἀναλογισθοῦμε τὰ καταπληκτικὰ πολιτικὰ κατορθώματα τῶν Γερμανῶν ἀπὸ τὸν πέμπτον ὡς τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα, ἂν ἀναλογισθοῦμε,

ὅτι κατάφεραν καὶ πῶς κατάφεραν μέσ' ἀπ' τοὺς κόλπους τοῦ ὕστατου κληρονόμου ν' ἀνεβάσουν στὸ φῶς ἓναν κόσμον καινούργιο νεαρό, ἂν ἀναλογισθοῦμε, ὅτι κατάφεραν νὰ λιπάνουν μὲ τὸ αἷμα τους ὀλόκληρη τὴν Εὐρώπη καὶ νὰ τὴν ἀναμορφώσουν στὸν βαθύτερο βιοτικὸ πυρῆνα της τόσο, ὥστε νὰ πολεμοῦν ἀπὸ τότε στὴν Εὐρώπη κ' ἀπ' τὶς δυὸ μεριεῖς δυνάμεις αἵματος γερμανικοῦ καὶ νὰ ὑπάρχη ἡ ἐλπίδα ν' ἀναγνωρίσῃ κάποτε ἡ Εὐρώπη τὴν κοινότητα τοῦ αἵματος αὐτοῦ—, ἂν ἀναλογισθοῦμε ὅλα αὐτὰ τὰ γεγονότα, ποὺ εἶνε καταπληκτικὰ στὴν ἐξωτερικὴ τους ἔκταση, μὰ καὶ στὴν διεισδυτικὴ τους ἐπίδραση, δὲν θὰ πρέπει ν' ἀπορήσουμε, ποὺ στοὺς αἰῶνες ἐκείνους τοὺς θεμελιωτικούς ἐνὸς νέου κόσμου πολλοὶ Λόγοι τῶν Γερμανῶν, στὸ οὐσιαστικὸ νόημα τοῦ ὅρου, χαθήκανε καὶ φαγωθήκανε ἀπ' τὴν πράξη. Μὰ γιὰ νὰ διαπιστωθῇ ἡ διάρκεια τοῦ ἀκατάλυτου δεσμοῦ ἀνάμεσα στὴν ποίηση καὶ στὴν πράξη κ' ἐκεῖ ἀκόμα, ὅπου ἡ σιωπὴ τῶν πηγῶν θὰ μπορούσε νὰ δώσῃ δίκην σ' ὅσους δυσπιστοῦν, βλέπουμε τὸν μεγάλο Μπέρνβαρτ φὸν Χίλδεσχάϊμ καὶ τὸν ὑψηλὸ μαθητὴ του "Οθωνα τὸν Γ' νὰ κυνηγοῦν στίς πρωῖνές τους ἵππασίες, ἀπαγγέλοντας κ' οἱ δυὸ μαζί, στίχους—τοὺς βλέπουμε, μ' ὅλη τὴν ἀλλαγὴ τῶν καιρῶν, νὰ μένουνε πιστοὶ στὸ ἴδιο ἐκεῖνο πνεῦμα, ποὺ ἔκανε στὸν Beowulf τοὺς ἥρωες, ἐπιστρέφοντας καβάλλα ἀπὸ τὸν βάλτο τοῦ Γκρέντελ στὴν πατρίδα τους, νὰ ὑψώνουνε τὸ Λόγον τὸν ποιητικόν.

"Όταν ὅμως, μέσα ἀπ' τὶς μεγάλες διαλυτικὲς ἐξελίξεις καὶ μέσ' ἀπ' τὶς ἀκόμη μεγαλεύτερες συζευκτικὲς ἐξελίξεις τῶν θεμελιωτικῶν ἐκείνων αἰώνων, ἔρχεται στὴν ἐπιφάνεια ἡ νέα ἀνθρώπινη μορφή, στὸ πρόσωπό της βλέπουμε νὰ ὑπάρχουν τὰ πιὸ βαθειὰ χαρακτηριστικὰ τῆς βιοτικῆς ἐκείνης ἐνότητος, ποὺ συνθέτει τὸ πνευματικὸ μὲ τὸ αἰσθητὸ στοιχεῖο, τὴν πράξη μὲ τὴν θέα, βλέπουμε νὰ ὑπάρχουν τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ποιητικῆς βιοτικῆς ἐνότητος. Κ' ἔκαμαν βέβαια πολλοὶ μὲ μεγάλη ὀξύνεια τὴν προσπάθεια ν' ἀναλύσουν τὴν ἀνθρώπινη αὐτὴ μορφή στὰ κατὰ μέρος ἱστορικὰ στοιχεῖα της, ν' ἀλληλοαναιρέσουν τὰ διάφορα μεμονωμένα χαρακτηριστικὰ καὶ νὰ συσκοτίσουν μάλιστα ὕστερα μὲ θεωρίες οἰκονομοκοινωνικὲς τὴν οὐσία ὀλόκληρου τοῦ γεγονότος. Μὰ τὴν ἱπποτικὴ μορφή τοῦ Ἀνθρώπινου δὲν εἶνε δυ-

νατὸν πιά νὰ τὴν συλλάβουμε, ἂν τὴν ἀναγάγουμε στὶς εἰδωλολατρικὲς γερμανικὲς ρίζες, ποὺ ἀπὸ μέσα τους ξεπετάχθηκε, οὔτε ἂν τὴν ἀναγάγουμε στὶς ἀρχαῖες καὶ χριστιανικὲς δυνάμεις, ποὺ καὶ αὐτὲς συμβάλλανε στὴ γένεσή της, καὶ ἀκόμη λιγώτερο μπορούμε νὰ τὴν συλλάβουμε, ἀνάγοντάς τὴν σὲ οἰκονομικοκοινωνικὲς ἐρμηνεῖες, ποὺ δὲν φθάνουν ποτέ τους σ' ὅτι εἶνε στὴν περίπτωσή μας οὐσιαστικό, δηλαδή στὴ ζωὴ, ποὺ ἔγινε εἰκόνα καὶ μορφή. Ἡ ἱπποτικὴ μορφή τοῦ Ἀνθρώπινου εἶνε μιὰ πολιτειακὰ καὶ ποιητικὰ προσδιορισμένη δημιουργία ἀνθρώπου, ποὺ ἔχει ἓναν ἰδιότυπο χαραχτῆρα. Καὶ παρ' ὅλες τὶς τέχνες τῆς ἐρμηνείας δὲν θὰ μπορέση πιά κανένας νὰ λύσῃ τὸ ζωντανὸ αἴνιγμα, δηλαδή τὸ πῶς στὴν περίπτωσι, ποὺ ἐξετάζουμε, ἐπήγασε ὁ πολιτειακὸς ἄνθρωπος μέσ' ἀπ' τὴν ποίηση καὶ τὸ πῶς ὁ νέος αὐτὸς πολιτειακὸς ἄνθρωπος ἔπλασε τὸν ἑαυτό του μέσα στὴν ποίηση. Τοῦ θαυμάσιου αὐτοῦ φαινομένου οἱ ἐσωτερικὲς γραμμὲς προβάλλουν χαραγμένες ὀλοκάδαρα: καὶ πάλι βλέπουμε γιὰ μιὰ φορὰ ἀκόμα τὸν ἀγῶνα, τὸν πόλεμο (αὐτὸ τὸ πρωταρχικὸ γεγονὸς τῆς ζωῆς) λυτρωμένον ἀπ' ὅλες τὶς προϋποθέσεις τὶς προσδιορισμένες ἀπ' τὴν ὑπερλιμότητα ἢ τὴν ἀνάγκη καὶ τὸν βλέπουμε νὰ τὸν ἀνάγουν στὴν ἐλεύθερα ἐπιδιωκόμενῃ καταξίωσι πολιτειακῆς δεινότητος. Τὸ ἐρωτικὸ ὅμως τραγοῦδι (die Minne) ἀναγνωρίσθηκε καὶ ἐχρησιμοποιήθηκε πέρα ἀπὸ τοῦ νὰ ἐκφράζῃ ἀπλῶς τὴν εὐδαιμονία ἢ τὴν δυστυχία, τὴν ψυχικὴ εἰρήνευσι ἢ τὴν νοσταλγία, σὰν μιὰ δύνομη ἱκανὴ νὰ δημιουργῇ ἀνθρώπους καὶ μιὰν ἀνώτερη ζωὴ: τὸ ἀτομικώτερο βιοτικὸ συναίσθημα ἔγινε ὁ τροφοδότης τοῦ ὑψηλοῦ φρονήματος καὶ ἡ δύναμη ἢ προσωρισμένη ν' ἀσκῆ τὸν πολιτικὸν ἄνθρωπον· ὁ ὑπερβατικὸς Θεὸς προσαρμόσθηκε ἐπὶ τέλους στὶς μεγάλες γήϊνες ὁρμὲς στὸ πρόσωπον ἐκείνων, ποὺ ὑμνήσανε καὶ ποὺ ἐνσαρκώσανε ὡς ἅγιοι μιὰν ὑψηλὴν μορφή ζωῆς.

Στὰ ἐσωτερικὰ χαρακτηριστικὰ ἀνταποκρίνονται τὰ ἐξωτερικὰ φαινόμενα. Αὐτοκράτορες, βασιλεῖαδες καὶ ἡγεμόνες προβάλλουν οἱ ἴδιοι ὡς ποιητὲς, αὐτοκράτορες, βασιλεῖαδες, καγκελάριοι καὶ ἡγεμόνες ἐμφανίζονται ὡς προστάτες τῶν ποιητῶν, καὶ οἱ ποιητὲς ἐπίσης προβάλλουν οἱ ἴδιοι ὡς πολεμιστὲς, ὡς ὀπλοφόροι, ὡς σύμβουλοι, ὡς κριτὲς καὶ

ὕμνητες τῶν κυριάρχων. Στὸν πηρῆνα της ἡ ποίηση συγχωνεύει τὴν δύναμη, τὸ μεγαλεῖο καὶ τὴν γλυκύτητα, πού προσδιορίζονται αἰσθησιακά, μὲ μιὰν ἄσκηση πνευματική, πού ζητάει νὰ μορφώσῃ πολιτειακοὺς ἀνθρώπους. Ὁ διαυγῆς Γκόττφριντ, ὁ σκοτεινὰ μεγαλείτερος Βόλφραμ, ὁ τολμηρότερος Βάλτερ, ὅλοι αὐτοί, παρ' ὅλες τὶς ἀντιθέσεις τους, συναντιοῦνται ἐνωμένοι σ' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ ἔργο. Ἀρχίζει πάντως καὶ κορυφώνεται τὸ πνευματικὸ τοῦτο ἔργο (τῆς δημιουργίας πολιτειακοῦ ἀνθρώπου) στὰ πολιτικὰ κέντρα τῆς τότε Εὐρώπης, στὶς ποιητικὰς αὐλὰς τῶν Χόενστάουφεν· τὴν ὠραιότερη ἐκδήλωσή τους· πού ἀγγίζει σχεδὸν τὸ θαῦμα, βρίσκει ἡ ποιητικὴ ἄσκηση στὴν ἐνωσὴ της μὲ τὴν πολιτειακὴ δύναμη στὸ πρόσωπο Ἑρρίκου τοῦ ἕκτου, πού στὶς στροφές του συναντιοῦνται μὲ μιὰ τρυφερὴ καὶ γλυκεῖα φρόνη οἱ δύο κραταιότατες δυνάμεις ὁλόκληρου αὐτοῦ τοῦ κόσμου, τὸ ἱπποτικὸ ἔρωτικὸ τραγοῦδι καὶ ἡ ἐξουσία.

Ἄργα πιά — ἔχοντας κι' ὅλας προσβληθεῖ ἀπ' τὴν διαλυτικὴ ἀτμόσφαιρα ἐνὸς κόσμου, πού εἶχε μπῆ σὲ σύγχυση, κι' ἔχοντας ἀπ' τὴν ἄλλη μεριὰ δεχθῆ τὸ φύσημα τῶν δυνατῶν ἀνέμων, πού σήκωσαν, ἀρχίζοντας, οἱ παγκόσμιες ἀναστατώσεις — ἄργα πιά στρέφει τὸ πρόσωπό του πρὸς τὰ πίσω ὁ γυιὸς τοῦ Ἀϊμβούργου καὶ σύζυγος τῆς Βουργουρίας, ὁ εὐγενικὸς Μάξ, ὁ τελευταῖος ἱππότης, χαιρετώντας τοὺς προγόνους του. Ἀνοίγει τ' αὐτιά του γιὰ ν' ἀκούσῃ τὰ παλιὰ τραγοῦδια καὶ βάζει νὰ τὰ συλλέξουν, δοκιμάζοντας κι' ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτό του στὴν χειρωνακτικὴ τέχνη τῆς στιχοποιίας, χωρὶς ν' ἀπέχη βέβαια ἀπ' τὸ ἄξεστο καὶ τὴν ξηρότητα. Ἀλλὰ πολὺ πρὶν ἀπ' τὴν ἐμφάνισή του καὶ γύρω του ἔχει προβάλλει πιά μιὰ νέα καὶ διαφορετικὴ ἐποχὴ, κ' ἔτσι ὁ τελευταῖος ἱππότης εἶνε ὁ ἴδιος κι' ὅλας μπλεγμένος στὰ χάσματα καὶ στοὺς ἀγῶνες, πού ἦσαν προωρισμένοι ν' ἀφανίσουν τὰ ὑψηλὰ κτίσματα τῶν μέσων αἰώνων.

Τοὺς Γερμανοὺς ὅμως τοὺς ἐπληξε ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ ΙΓ' ὡς τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνα ἓνα Μοιραῖο, πού τὸ μυστήριό του θὰ προκαλέσῃ πολλῶν ἀκόμα γενεῶν τὴ σκέψη: πεντακόσια ὁλόκληρα χρόνια μένουν οἱ Γερμανοὶ χωρὶς Ποιητὴ!

Στὸ μεταξὺ ξεφεύγουν λαοὶ καὶ ἄτομα ἀπ' τὸ μεγάλο καθολικὸ οἰκοδόμημα τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου καὶ ἀρχίζουν νὰ μάχωνται γιὰ τὰ

ἰδιαίτερά τους δικαιώματα καὶ γιὰ τὴν ἰδιαίτερή τους θέση στὸν κόσμο. Ὁ Δάντης, ὁ Θεοβάλντες καὶ ὁ Σαίξπηρ προβάλλουν ὡς οἱ γλωσσικοὶ θεμελιωτὲς τῶν λαῶν τους καὶ ἡ Γαλλία κατορθώνει μὲ τὴν ᾠδή τοῦ Ρισελιὲ καὶ μὲ τὴν δράση ποιητῶν καὶ συγγραφέων σημαντικῶν, ποὺ συγκεντρώθηκαν γύρω ἀπ' τὴν αὐτὴ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ', νὰ θεμελιώσῃ μιὰ γλώσσα κοινωνικὴ. Ὅλες οἱ ἐσωτερικὲς τάξεις τῆς ζωῆς ἀρχίζουν σιγά-σιγά νὰ χαλαρώνονται καὶ—ἐνῶ συμβαίνει ποῦ καὶ ποῦ νὰ προβαίνουν, ἀψηφώντας τὴν ἐξέλιξη, οἱ παλαιὲς δυνάμεις τοῦ παρελθόντος ἢ καὶ μερικὲς πρώϊμες καὶ προφητικὲς δυνάμεις τοῦ μέλλοντος σὲ ἄμοιρες ἀπὸ ἐνιαῖο νόημα μεταβατικὲς θεμελιώσεις—προχωρεῖ μ' ὅλα ταῦτα ἀκατάσχετη ἢ γενικὴ διάλυση ὅλων τῶν ἐσωτερικῶν δεσμῶν. Τὰ συγκαλυπτικὰ πέπλα, ποὺ περιβάλανε ὡς τότε τὸν δυτικὸ ἀνθρώπο—προᾶμμα, ποὺ ἦταν εὐνοϊκὸ γιὰ τὰ γεννήματα τοῦ ἰδιομόρφου ἑαυτοῦ του—, ξεσκίζονται: ἀντὶ νῆνε ὄρατὴ ἢ μιὰ μονάχα ἡπειρος, γίνεται ὄρατὴ ὀλόκληρη ἢ ὑδρόγεια σφαῖρα, ἢ γῆ ἢ ἴδια ἐκτοπίζεται ἀπ' τὸ κέντρο τοῦ σύμπαντος καὶ γίνεται ἕνας μικρὸς πλανήτης, ποὺ χάνεται μέσα στοὺς ἀσύλληπτους χώρους τοῦ κόσμου. Στὸ ἴδιο τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου χώνεται τὸ μάτι καὶ ψάχνει ἐρευνητικὰ τὴν κατασκευὴ καὶ τὶς ἴνες, τὸ σύστημα τὸ θρεπτικὸ καὶ τὸ σύστημα τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος, τὰ νεῦρα, ποὺ προκαλοῦν ὅλες τὶς κινήσεις. Ὅσο ὀπλίζεται μηχανικὰ ὁ φυσικὸς ὀφθαλμὸς, τόσο πληθύνονται καὶ οἱ τέχνες τοῦ μυαλοῦ: Πολλά, ἀφάνταστα πολλά, ποὺ στὸν Μακρόκοσμο καὶ στὸν Μικρόκοσμο ἦσαν ὡς τὰ τότε σκεπασμένα μὲ μυστήριον, γίνονται ὄρατὰ καὶ θεατὰ, γίνονται μάλιστα ἀπτά' τὸ Νόμον, ποὺ ὡς τὰ τότε ἀόρατος ἐδροῦσε στὰ φυσικὰ συμβάντα καὶ προκαλοῦσε σεβασμὸν, μαθαίνουν οἱ ἄνθρωποι νὰ τὸν βρίσκουν, νὰ τὸν παρατηροῦν, νὰ τὸν ἀφογκράζονται καὶ νὰ ὑπολογίζουν τὴν ἐπίδρασή του. Τὸ πνεῦμα, ποὺ γίνεται διαρκῶς περισσότερο ἐλεύθερον, χώνεται ἐρευνητικὰ καὶ στὴν ἴδια τὴν ἀνθρώπινη Μοῖρα, καταφέρνει νὰ βρῆσκη καὶ στὴν πορεία τῆς ἱστορίας τὶς ἀναλογίαις τὶς χρήσιμες γιὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς του, ἀρχίζει κ' αὐτὴν τὴν ψυχὴ ν' ἀτενίζει καὶ νὰ βλέπῃ τὶς δονήσεις καὶ τὶς τάσεις, ποὺ στηρίζουν καὶ κινοῦν τὴ ζωὴ.

Σὲ μερικοὺς ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους μὲ τὸ καινούργιον βλέμμα ἀποκαλύπτεται σ' ἕνα μιὰ ἐμπειρία, ποὺ δὲν μπορεῖ πιά καμμιά γεφύ-

ρωση νὰ τὴν ἐνώση μαζί μας, ἡ θεὰ δυὸ συντελειῶν: τῆς συντέλειας τοῦ ἀρχαίου εἰδωλολατρικοῦ καὶ τῆς συντέλειας τοῦ μεσαιωνικοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἦσαν ἀναγκασμένοι νὰ ὑποστοῦν ἐκ τῶν προτέρων μέσα τους τὶς ἀνυπολόγιστες συνέπειες αὐτῆς τῆς θεᾶς. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἦσαν ἀναγκασμένοι νὰ δοκιμάσουν ἐκ τῶν προτέρων τὰ ἐσωτερικὰ πεπρωμένα, ποὺ ἔζησε ὁ δυτικὸς κόσμος στοὺς ἐπόμενους αἰῶνες. Ὁ Σιβαστιανὸς Φράνκ, ὁ Παράκελσος καὶ ὁ Γιάκομ Μπαίμε εἶνε ἀνάμεσα στοὺς Γερμανοὺς ἐκεῖνοι, ποὺ ἀνῆκουν σ' αὐτὴν τὴν χορεία.

Ποῦθενὰ πιά οἱ δεσμευτικὲς δυνάμεις δὲν ἦσαν σὲ θέση νὰ κρατηθοῦν μπροστὰ σ' αὐτὴν τὴν ἐπέκταση τοῦ ὁρίζοντα γενικῶς, στὸν τεράστιο ἀριθμὸ τῶν λεπτομερειῶν, ποὺ ἔγιναν συνειδητές, πρὸ πάντων ὁμως μπροστὰ σ' αὐτὰ τὰ βλέμματα, ποὺ μέσα τους γκρεμίστηκαν γιὰ δεύτερη φορὰ οἱ ἀρμονικὲς τάξεις τῆς ζωῆς κ' ἐχλώμιασαν γιὰ δεύτερη φορὰ οἱ θεϊκὲς εἰκόνας ζωῆς. Δὲν ἔλειψαν βέβαια ποτὲ οἱ προσπάθειες γιὰ μιὰ νέα ἐσωτερικὴ θεμελίωση καὶ στερέωση, ἀδυνατίσανε ὁμως πιά καὶ περιορίζονται πάντα σ' ἓνα διαρκῶς μικρότερο κύκλο. Ἀπ' τὴν ἄλλη μεριὰ ἔρχονται καὶ διαδέχονται σκληρὰ τὸνα τ' ἄλλο τὰ κινήματα τ' ἀνατρεπτικά, τὰ τσακίσματα καὶ τὰ γκρεμίσματα καὶ σιγὰ, μὰ διαρκῶς ἀπειλητικώτερα ἔγινε ὄρατὴ μιὰ φοβερὴ ἀπομόνωση τῶν ὄντων καὶ τῶν ὑπάρξεων σ' ὅλες τὶς σφραῖρες τῆς ζωῆς.

Μιὰ μονάχα τάξη ἀνθρώπων φάνηκε ὅτι κέρδισε σὲ δύναμη κι' ὅτι ἔγινε τὸ κέντρο νέων ἀρμονικῶν συγκροτημάτων: οἱ ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης. Κι' αὐτοὶ ἀποτελοῦσαν ἓνα παλαιὸ βλαστάρι, ποὺ εἶχε ξεπεταχθῆ ἀπὸ τὶς δυνάμεις τοῦ γερμανικοῦ αἵματος καὶ ἀπὸ τὶς δυνάμεις τοῦ χριστιανικοῦ καὶ ἀρχαίου πνεύματος· κι' αὐτοὶ ἦσαν σὲ πολλὰ μέρη ἐκτεθειμένοι σὲ μεγάλους κινδύνους κ' ἦσαν ὄριμοι μάλιστα γιὰ τὴν καταστροφή. Μὰ ὁ μυστηριώδης καὶ ἀπρόσιτος σὲ κάθε στάθμιση Φίλιππος ὁ Β'—ἐνώνοντας τὴν γενιὰ τῶν Ἀψβούργων καὶ τῶν Βουργουνδίων μὲ τοὺς εὐγενεῖς τῆς ἰσπανικῆς ἐθνότητος, ποὺ μόλις εἶχε πετύχη τὴν ἐνωσὴ τῆς κ' εἶχε βγῆ νικήτρια ἀπὸ τοὺς μεγάλους θρησκευτικοὺς ἀγῶνες—κατάφερε ν' ἀναστρίψει τὴν καταστροφὴ τῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης γιὰ δυὸ αἰῶνες. Αὐτὸς τὰ κατάφερε νὰ κάνη τοὺς ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης κληρονόμους ὅλων τῶν ὑψηλῶν

αἰτημάτων ποὺ ζητοῦν τὴν κυριαρχία καὶ τὴν τάξη· κ' ἔτσι μπόρεσαν ὅλοι αὐτοὶ νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὴν ἐξασθένιση τῶν οἰκουμενικῶν κεντρικῶν δυνάμεων γιὰ νὰ ὀδηγήσουν τὸν ἑαυτὸν τους σὲ μιὰν ἀνώτατη ἐκδήλωση. Τὰ ἀνεξάρτητα κινήματα τῶν λαῶν, ποὺ ἐνόμιζαν, ὅτι ἦρθε ἡ ὥρα τους, καταστνίγονται ἄγρια ἢ συνάπτονται μαζί τους σχέσεις παράδοξα ἀντιφατικές. Ἀνώτερες μορφές ὅμως, ὅσες ξεπηδοῦν ἀκόμα μέσα ἀπ' τὴν παλιή; γενιές καὶ βρίσκουν νὰ ἐκτελέσουν ἀποστολές εὐνοϊκές καὶ μεγάλες, ἀφυπνίζουν τὸ πρωταρχικὸ κῦρος τῆς ἀνθρώπινης ἡγεμονίας· κ' ἔτσι προβάλλουν ἡγεμόνες καὶ αὐλές, ἀπ' τὸ Ἑσφοριάλ ὡς τὴν Βερσάλλιε, ὡς τὸ Σαίνβρουκ κ' ὡς τὸ Πότσδαμ—παρ' ὅλες τὴν διαβρωτικὴς δυνάμεις, ποὺ καὶ στὴν περιοχὴς αὐτὴς δροῦν—ὡς τὰ οὐσιαστικὰ κέντρα, ὡς οἱ ἐμπυρωτικὴς δυνάμεις καὶ ὡς οἱ μοναδικοὶ συντηρητὴς ὁλόκληρης αὐτῆς τῆς ἐποχῆς.

Κι' αὐτὴς ὅμως οἱ θεμελιωτικὴς προσπάθειες πέσανε ἀπάνω σ' ἕναν ἐχθρό, ποὺ ἄσκησε ἐπίδραση βαθειὰ καὶ φοβερὴ ἀκριβῶς ἴσως γιὰ τὸν λόγο, ὅτι κατάφερε ἐξωτερικὰ κ' ἐσωτερικὰ νὰ συνδεθῆ βαθειὰ μὲ τὴν ἡγεμονικὴς αὐτὴς δυνάμεις· ὁ ἐχθρὸς ἦταν ἡ διδασκαλία τοῦ Λουθήρου γιὰ τὰ δίκαια τῆς ἀτομικῆς ψυχῆς.

Τὸ σβύσιμο τῆς ἐκκλησιαστικῆς χριστιανικῆς μαγείας, ποὺ εἶχε προκαλέσει μιὰν ὑπερένταση στὸν κόσμον καὶ στὴν καρδίε, ἀποκαλύφθηκε στὴν ψυχὴ τοῦ νεαροῦ Λουθήρου μὲ τρόπο ἔντονον. Ὁ Λούθηρος ἐζήτησε ἀπ' τὴν κοσμικὴς πολιτικὴς δυνάμεις νὰνε οἱ ἀπ' τὸν Θεὸ τὸν ἴδιον ὠρισμένοι προστάτες τοῦ ἐξωτερικοῦ βίου τῶν Χριστιανῶν γιὰ νὰ δαμασθῆ ἔτσι καὶ νὰ ἐκτοπισθῆ, μπαίνοντας στὰ ὄριά της, ἡ πνευματικὴ ἐξουσία τῆς ἐκκλησίας, ποὺ γιὰ τὰ μάτια του εἶχε παραστρατήσει καὶ ξεφύγει ἀπὸ κάθε ἠθικὴ πειθαρχία. Καὶ ζήτησε ἀπ' τὴν ἀτομικὴς ψυχὴς—ἐξαγγέλοντας τὴν καθολικὴ ἱερατικὴ ἀποστολή—νὰ πορευθῆ ἢ καθεμιὰ τὸ δρόμο τῆς ζωῆς της, ἀντικρούζοντας ὁλομόναχη καὶ ἀνεξάρτητη ἀπὸ κάθε ἐξωτερικὴ πίεση καὶ ἀπὸ κάθε ἐξωτερικὸ μέσο τὴν ἀπέραντη θεότητα. Ἔτσι, χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ καὶ μάλιστα ἐνάντια στὴ θέλησή του, ξεκινάει ἀπὸ τὴν ἐκκλησίᾳ του πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς εὐγενεῖς γερμανικῆς ἐθνικότητος ὁ δρόμος, ποὺ ὀδηγεῖ στὴν ἐλέω Θεοῦ ἀπόλυτη «ἐγκόσμια ἐξουσία», ἐνῶ ἀπὸ τὸ ἐγεροτήριό του «ἡ ἐλευθερία ἐνὸς Χριστιανοῦ» ξεκινάει ἕνας ποὺ καὶ ποὺ συγκα-

λυμμένος, στο βάθος όμως αδιάκοπος στη συνοχή του δρόμος προς την Γαλλική Έπανάσταση. Ἀπ' τὴν ἴδια ἀκριβῶς τὴ στιγμή, πού ἀψήφισε τὸν ἀφορισμὸ τῆς ἐκκλησίας, ἦταν ἀναγκασμένος ν' ἀμυνθῆ ἔναντιὸν τῶν ἀναρχικῶν πνευμάτων, πού ἄρχισαν νὰ χρησιμοποιοῦν τὴν ἀπελευθέρωση αὐτὴ γιὰ νὰ πολεμήσουν κάθε πνευματικὴ τάξη κ' ἐξουσία. Κι' ἀπ' τὸ ἀνατρεπτικὸ κίνημα, πού ἔκαμε ὁ Λούθηρος ἐν ὀνόματι τῶν «δικαιωμάτων τοῦ Χριστιανοῦ», ξεκινάει καὶ πάει ὀλόγισα ἓνας μοιραῖος δρόμος ὡς τὰ δικαιώματα ἐκεῖνα τοῦ ἀνθρώπου, τὰ τρεμουλιαστά καὶ ἀσταθῆ σ' ὅλα τους τὰ χρώματα, πού ἐν ὀνόματί τους δυόμιση αἰῶνες ἀργότερα δούλεψε ἡ λαιμητόμος στὸ Παρίσι καὶ πού ἐν ὀνόματί τους ἀπ' τὴν ἡμέρα ἐκείνη χτυπήθηκε καίρια κι' ἐκλονίσθηκε ἡ ἀρμονικὴ προσαρμογὴ στὴν Πολιτεία, αὐτὸς ὁ ἀκρογωνιαίος λίθος τῆς δυτικῆς ἀνθρωπότητας.

Ἐπάρχει ὅμως καὶ μιὰ ἄλλη πλευρὰ καὶ ἡ ἄλλη αὐτὴ πλευρὰ εἶνε ἡ ἀκόλουθη: στὴ Γερμανία ἀκριβῶς καὶ μάλιστα μονάχα στὸ στάδιο τοῦ ἀγῶνα, πού ὁ Λούθηρος εἶχε ἐγκαινιάσει, προβάλανε ἀνθρωπογενεοί, ἱκανοὶ ν' ἀφυπνίζουν καὶ νὰ τονώνουν τὶς δυνάμεις, πού δένουν καὶ πού ἐπιβάλλουν τὴν πίστη, ἐνῶ στ' ἄλλα μέρη τῆς Εὐρώπης ἄρχισαν νὰ πανηγυρίζουν διαρκῶς μεγαλείτερους θριάμβους οἱ διαλυτικὲς δυνάμεις, πού ξαπόλυσε ἡ ἐλευθερωμένη γνώση. Ὁ μέγας πρωτοπόρος αὐτῶν τῶν ἀφυπνιστῶν κι' ἐνδυναμωτῶν ἦταν ὁ ἐξαίσιος Λάϊμπνιτς· αὐτὸς κατάφερε νὰ προετοιμάσῃ τὰ ἐσωτερικὰ πεπρωμένα, πού ἐξασφάλισαν τὴν πνευματικὴ ἀναγέννηση τῶν Γερμανῶν στὸν ΙΗ' αἰῶνα. Φοβερὰ ὅμως ἐβάραινε ἀκόμα ἐπάνω του ἡ γλωσσικὴ Μοῖρα τῶν ξερῶν αἰώνων, πού ἦσαν ἄμοιροι ἀπὸ ποιητὴ. Στὴν πατρίδα του, πού μὲ τὸ πνεῦμα του πρῶτος αὐτὸς ἀγκάλιασε ὀλόκληρη, δὲν βρῆκε ὁ Λάϊμπνιτς καμμιά γλῶσσα ἱκανὴ γιὰ νὰ μπορέσῃ μέσα της νὰ γεννήσῃ καὶ νὰ μορφώσῃ τὰ πνευματικὰ του δημιουργήματα. Ἀπ' τὴν ἡμέρα ὅμως, πού φάνηκε ὁ Λάϊμπνιτς, δὲν ἐβουβάθηκε πιά ἡ φωνὴ τῆς νοσταλγίας γιὰ τὸν ποιητικὸ σωτῆρα· καὶ ἀπὸ τὸν Λάϊμπνιτς ἄρχισε μιὰ τόσο παθιασμένη προετοιμασία τῶν πνευμάτων γιὰ τὸν ἐρχόμενον δημιουργό, ὥστε ὄχι μόνον ἐτράνταξε τὸν Γκαίτε ὁ πόθος τοῦ Χέρντερ, πού στὴν ἐξορκιστικὴ του δύναμη ἄγγιζε τὴν παραφροσύνη, μὰ καὶ στὸν ἴδιο τὸν Γκαίτε, στὸν

Ποιητὴ, ποὺ ἐπὶ τέλους φανερώθηκε, ἀνοίχτηκε ἓνα στάδιο γιὰ τὴν δράση του ἱκανὸ ν' ἀλλάξη ὀλόκληρη τὴν γερμονικὴ Μοῖρα.

Αὕτὴ ὅμως ἡ νέα ἐσωτερικὴ γέννα κατεδικάσθηκε νὰ γίνῃ ἀποτραβηγμένη μ' ἓναν τρόπο μυστηριώδη καὶ ὀδυνηρὸ ἀπ' τὴν πολιτικὴ πραγματικότητα.

Καὶ στὸν ΓΚΑΪΤΕ— ὅπως εἶχε γίνῃ πάντα—ἦταν ἡ ἀνώτατη ποιητικὴ ἀποστολὴ ἐσώτατα συνυφασμένη μὲ τὴν πράξη καὶ μὲ τὴν Πολιτεία. Σὰν πνευματικὸς ὅμως ἀκριβῶς κάτοχος καὶ ἐκπρόσωπος τοῦ παγκόσμιου πολιτειακοῦ εἶναι δὲν μπορούσε ὁ Γκαϊτε νὰ καταδεχθῆ νὰ κατεβῆ στὴν πολιτικὴ ζωὴ τῶν ἡμερῶν του, ὅσο κι' ἂν ἔδρασε ἀδιάκοπα μέσα της κι' ὅσο κι' ἂν ἔνοιωθε νὰ τὸν πιέζῃ. Ἡ πολιτικὴ ζωὴ τῶν ἡμερῶν του δὲν ἄφινε πιά νὰ ἐπιτευχθῆ ὁ σύνδεσμος μὲ τοὺς αἰώνιους Νόμους καὶ Λόγους τῆς ζωῆς. Ἡ πολιτικὴ ζωὴ εἶχε σὲ βαθμὸ ἐξαιρετικὰ σημαντικὸ ἐκτροχιασθῆ κι' ἔτσι ὁ Ποιητὴς θᾶταν ἀναγκασμένος νὰ προδώσῃ τὴν ὑψιστὴ πολιτειακὴ του γνώση καὶ δράση, τὴν δική του ἀκριβῶς πολιτικὴ ἀποστολή, ἂν πῆγαινε νὰ συνάψῃ ἓναν ἄμεσο δεσμὸ μὲ ὅποιανδήποτε ἀπ' τὶς πολιτικὲς δυνάμεις, ποὺ δροῦσαν τότε στὴ Γερμανία.

Στὴ Βαϊμάρη ἔφθασε ὁ νέος Γκαϊτε ἀκριβῶς τὴ στιγμὴ, ποὺ ἔμπαινε στὴν ἡλικία τὴν πολιτικὴ. Ἐναν νεαρὸ ἡγεμόνα, ποὺ ἦταν κι' ὁ ἴδιος ἓνα δαιμόνιο πνεῦμα, ἀνάθρεψε ὁ Γκαϊτε κ' ἐμόρφωσε. Καὶ— ἄς μὴν τὸ ξεχνᾶμε!—στὴν ἀποστολὴ ἀκριβῶς αὕτῃ, ποὺ τὸν ἔταξε νὰ δαμάσῃ μιὰ στὴν πηγὴ τῆς δαιμόνια φύση καὶ νὰ τὴν μορφώσῃ σὲ ὑπεύθυνον πολιτικὸν ἄνδρα, ἐπραγματοποίησε ὁ Γκαϊτε τὴν στροφή του ἀπὸ τὴν καλλιτεχνικὴ φύση, ποὺ εἶνε μονάχα πηγαῖα μεγαλοφυῆς καὶ ὀρμέμφυτη. Ἐδῶ ἀκριβῶς, ποὺ ἐσημειώθηκε ἡ ἀλληλεπίδραση ἀνάμεσα στὴν πνευματικὴ καὶ στὴν πολιτικὴ πράξη, ἐδῶ σ' αὐτὸ τὸ μικρὸ βέβαια κράτος, στὸ κράτος ὅμως, ποὺ ἡ Μοῖρα τοῦ τῶδωσε ὡς τὸ πεδίο τὸ ταγμένο νὰ δεχθῆ τὴν δράση του, ἐδῶ στὸ γερμανικὸ δουκάτο τῆς Βαϊμάρης—κι' ὄχι στὴν Ἰταλία, ὅπως ἐπιμένουν πολλοὶ νὰ νομίζουν—ἐσημειώθηκε ἡ ἀποφασιστικὴ στροφή, ποὺ τὸν ἔκανε ἀπὸ τότε τὸν Γκαϊτε νὰ ὑπερετῆ μ' ὀλόκληρο τὸ ἔργο του μιὰ πολιτειακὴ πιά μονάχα ἄσκηση. Ἄν μ' αὕτῃ τῇ στροφῇ ἐχάσαμε τὶς δαιμόνια προ-